

Леонід Ржепецький

Навчальний посібник

Миколаїв 2000

ББК 74.58
УДК 371.1
Р 48

Рецензенти:

В.Купцова, заслужений учитель України, учителька української мови та літератури гуманітарної гімназії № 2 м.Миколаєва;

О.Хаєцький, кандидат історичних наук, доцент Миколаївського державного педагогічного університету;

А.Риженков, учитель-методист, заступник директора з наукової роботи Миколаївського муніципального колегіуму.

Р 48   **Ржепецький Л.А.** Спиридон Черкасенко: постать у вирі історії. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. - 60 с.

ISBN 966-7458-29-6

У навчальному посібнику розкривається життєвий і творчий шлях педагога, поета, драматурга і громадського діяча 1910-1930 рр. ХХ ст. С.Ф.Черкасенка. Включено деякі твори поета, розглядається його драма “Про що тирса шелестіла...”.

Для учнів старших класів усіх типів шкіл, студентів, учителів, викладачів.

ISBN 966-7458-29-6

© Л.А.Ржепецький, 2000
© МФ НаУКМА, 2000

***Усім, хто жив і живе
вірою в
Господа і Україну,
присвячую.***

Автор.

Знахарка.

Наша слобода чисто вся уже позастроювалась новенькими хатками, старосвітчим мало де й побачиш. Тільки й того, що стара верба у Чумаковому городі хитає сивою головою, наче дід, та щось розмовляє з криницею, що в неї під корінням; та ще як проминете Левкову Коваленкову хату, то по правій руці побачите щось таке, неначе сороче або гавине гніздо, поміж вербами та акаціями - ото-то ж і є бабина Терещишина хата. Між коноплями та між хльостом заховалась вона, похилилась на бік, як стара баба; комиш з криші висить аж до вікон, наче очіпок у старій та нечепурній баби; скрізь понадворі трава, тільки стежичка манісінька до воріт, а то нічим-нічого: ані хлівця, ані соломи, ані будочки, - тільки городець маненький. Так, здається, пустокою і смердить. Ба ні - не пуста: живе там баба Терещиха, ота сама, що звуть відьмою або знахаркою, а декотрі просто брехливою бабою. І що то за баба! Від чого тільки вона не зна, кому тільки не береться помагати! Здається, ніколи й дома її нема: так тихо та сумно. Аж ось щось заскрипіло, застогнало, наче діти прокинулись уночі та заплакали, - одхилились старі криві двері, й вилазить баба. Ще ж вона, здається, й не стара, й не гоже б її бабою звать, так бачте, вже їза те прозвали так, що вона немало приймала дітей на свої руки, декотрі вже й поженились, і в їх вона дітей приймала, так от чого її бабою звуть, ще й бабусею або бабушкою, бо ще, не дай боже, розсердиться та таке лихо нашле, що цур йому! Оце вийшла тихенько, щільно зачинила двері, подивилась на сонце, на землю, щось пошептала та й посунула стиха до городу, а сама все щось шепче та позіхає. Ото дійшла до капусти, похитала головою та й завела своє: "Черви-чеерви, як не випадете, то буде авм те, що на тім світі отаманові та осавулові". Там знову побачила, що огірки не в'яжуться, вона й потягла через огудину щось старе та погане: ото вже й знайте, що

бісова баба вкрала колись у старця постіл та й везе його, щоб огірки добре в'язались. Втомилася баба, возячи постіл, сіла біля грядок - оддыхає. От подивиться тоді на неї, яка вона: ще не дуже стара; очі чорні, як вуголь, брови теж чорні та густі, наче совині; ніс довгий, ще й закарлючений, наче в гави; та й сама баба така чорна, так і скидається на гаву, а як заговорить товсто та голосно, ну гаву тобі та й годі! Сидить баба, голову на руки схилила, хитається та важко зітхає. Ось вона щось нагляділа в траві: "Ага! Ось я тебе давно вже шукаю, а ти вже й виріс". Висмикнула якесь стебло, обтрусилася землею, розгорнула траву, знову висмикнула, ще й ще, зв'язала сніпочок, а сама шепче, тільки губи двигтять: "О боже, боже! Який-то ти милосердний! А вони нічого й не розуміють, наче й не бачать. А як інше необразоване нічого не розуміє та ще гудить. О господи прости, господи прости!" - "Бабусю, за вами прийшли од Микитихи, а ще раніше приходили од Тараса од Пилипенка". - "Ге! Приходили?" Так у баби й очі заблищали, аж ніс трохи не клонув у бороду! Усміхається, та так якось недобре усміхається...

"Так приходили, кажеш, Оксано? І давно? Ото нехай знатимуть! Чом же ти мене незбудила?" - "Та ви, бабусю, так гарненько спочили, так я й пожалкувала", обзивається дівчина, вилазячи з-за бузини. "Ну, нехай, нехай! А тепер піду до Микитихи". - "Чом же, бабусю, не до Тараса? Вони так дуже прохали". - "Еге! Прохали! Не піду: хай ще просять та й то не піду, поки не пересердюсь: нехай знають, як мене зачіпати!". І посунула баба в хату. Трошки згодом вийшла, несе щось у вузлику, оглядається та щось белткоче. Іде баба, кого-небудь зустріне, скося погляне, чи здоровкається до неї, чи ні; та вже як забалака до неї чоловік той, тоді тільки вона признається до його та зараз і на очі зверне: "Оці ще мені очі старі! Нічого не бачать. І тебе, мій голубе, не признала!" Розпитається про все, сама розкаже, що зна, та ще й збреше трошки, та й на людей зверне: "Так мені люди казали". І вже пішла, покотилася далі. Зустрінуть її собаки, кинуться до неї, так вона не дуже злякається, зараз каже: "Тю-тю, дурні! Кусайте свого хазяїна на порозі, а мене не займайте на дорозі". То вже такий заговор од собак скаже та дві дулі скруте, та й захова під хвартух. Собаки бачать, що баба не з дуже боязких та ще й щось ховає, а воно, на їх собачий розум здається, мабуть, хліб, та й не рвуть її, а тільки покивають хвостами та й підуть геть. "Бабусю, та вас, бачу, й собаки не займають?!" дивуються дівчата й молодиці. "Еге, серце! Хай тільки займають, то я такий заговор знаю - вони й одчепляться". - "Бабусечко, зозулечко, навчіть!" - "Е! Ще ви сміятиметесь". - "Та ні, бабусю, бог із вами, навчіть!" - "Ну добре, слухайте! Слухайте!" І почне баба викладати свою

хуру, - тільки зачепи. Вона тобі розкаже, як і кров замовлять: “Їхав рудий на рудомк шляху, рудим конем”, і “Місяцю-місяченьку, молодиченьку, срібні твої ніжки, золотії ріжки! Спитайся у старого місяця, чи не боліли в нього зуби? Як не боліли, не щеміли, то нехай так і в мене, раби божої, хрещеної, молитвеної, не болять, не щемлять”, і тієї почне, що “На Осіяньській горі, на янгольській землі стояв дуб мармаровий, а під дубом сімдесят дівиць-красавиць”, і “Кукиш-кукиш! за кукиша коня купиш, кінь здохне, ячмінь пропаде” - себто од ячмінця, і “Ішов Єгор з Осіяньських гор, ніс Єгор гадючі імена; до кого приложить - та й опуху” - се од зміїв. Та чого, чого тільки не наговоре баба! Я ж кажу, що від усього зна: і від пристріту, і переполоху, і трясці, і любощів, і від перелогів. І не криється баба: Тільки зачепи - вона тобі повну торбу розкаже, аби підхвалили. Ото слухають, слухають дівчата, та: “Бабо- бабо! От ми од вас хліб одіб’ємо - нащо все порозказували?” Похитає головою баба, позирне на них своїм чорним оком скоса і усміхнеться: “Дурні-дурні! Я ж вам які мудрі шепоти розказую? Це я тільки так, що кожному треба знати. А ви з баби глузуєте: дурна баба! Ні, ще не дуже дурна. А чоловікові чом не допомогти? Треба допомогти! Це і в писанню... А ти чого, чорнява, смієшся? От тобі й не допоможуть ці шепоти ніколи і сама нікому не допоможеш, бо смієшся... А хто сміється, тому не минеться... От як! Треба, треба допомогти: це й в писанню, у святих книгах понаписувано”. - “Невже ж, бабо, і справді у писанню про ці ваші бабські забобони понаписувано? Та ще й де ті книги?” скалить зуби який-небудь парубок. І лихо! Так і визвіряться баба: “А що ти, навісний, думав? Хіба ж воно просте діло бабувать, та шептать, та зілля збирать? Отож недурно сказано, що “цар Давид землю кропив, а Оврам орав, а Семен Зілот сів, а богородиця рвала, нам на поміч давала”. Усе на все призиваємо імня боже, і святої П’ятінки, і Єгора, і Орини, і Марини - та хіба мало отих святих угодників і помошників? А то ще й слова такі єсть, що тайну силу мають. От, здається, невеличка річ штани, а як нападуть худобу перелоги - то чим вибавиш? Змрія, прикажи, що треба, то й змінеш зараз”. - “Та це правда! Бо я сам бачив, як одна баба знімала перелоги”. - “То-то правда! А ти, навісний, глузуєш. Або, здається, як-то важко зробити, щоб сама найкраща дівчина полюбила самого невірнячого хлопця. Е! А ми вміємо!” - “Скажіть, скажіть, бабусю!” пристає хлопець, а дівчата вже й почервоніли: “Не кажіть, бабусечко, рідненька, а то біда нам буде, як Терешко котру з нас приворожить”. Сміються усі, і баба сміється-радіє. “Не бійтеся, мої голуб’яточки, не скажу цьому дурневі, а тільки не смійтеся з баби”. Оце

сидить баба дома, виглядає у віконце, наче та сова, - ніхто не кличе. Нічого робить, збирається вже баба сама до “унуків у гості”. Прийде до двору, заговоре собак, візьметься за одвірок. Щось прикаже, та вже тільки тоді ввійде у хату. Зараз помолилась, похрестилась, на всі боки поклонилась. “Будьте здорові з п’ятницею святою”, або там “з середию”. “А що це ти, донько, робиш?” - “А що, бабо? Бачте, сорочку лагодю”. - “Ох ти, доню, доню! Молде ще ти, нерозумне! Хіба ж то сьогодні можна шить або краять?” - “Чому?” - “От тобі й чом! Гай-гай! Та ти, бачу, й не знаєш, яка це в нас п’ятниця. Гріх тобі буде!” - “Яка п’ятниця? Здається, сьома чи шоста”. - “Ге! Тим же в тебе, дочко, й не до ладу, що не знаєш п’ятниць”. І почне баба розказувати, що за кожну п’ятницю буде на тім світі, і вже неперемінно святе писання приплете. “Що, каже, воно інше-необразоване поміа у тих писаннях? Йому все єдино, що п’ятниця, що вівторок, що вех, що переступень, що пристріт, що сояшниці - нічого не розбирає”. І вже всі поважають бабу: де хату підіймають на сохи - вже баба й там; де худоба нездужає - і там баба; де кого перелякано, вже баба тому на голову миску ставить та віск виливає, а сама шепче-шепче та позіхає так, що трохи щелепи не зверне, та все: “А тут тобі нестояти, жовтої кості не ломати, червоної крові не пити, білого тіла не сушити”, або: “Іди собі на очерета та на болота, де кури не співають, де собаки не брешуть...” або: “Ізбави нас од лукавого святого божого, амінь”. І чого тільки не наплете баба! І ножем тим, що паску різала, зміряє, і на ліву сторону сплюне. А то як ідуть сусіди куди далеко, то вже на кого кинуть хату, кого просить, щоб постеріг хати, як не бабу? Вона прийде, випроводить хазяїна, замкне і захрестить вікна й двері, сяде на припічку або серед полу з куделицею або з пір’ячком. І дівтора - боже мій! Як ті бджоли коло матки, пообсідають бабу та вже й дивляться їй у вічі - то вже казки дожидають. Зразу баба мовчить та все приглядається, як яка дитина пір’їнку оскубла або чи добре горить світло, відкіль вітрець дме. Отак уже всі добре усядуться та пристануть пильно до баби, то вона всміхнеться та чорним оком так і позирне по всій хаті. “Ну, бабусю, серце, ну, кажіть вже казочку, голубочко, зозулечко!” - “Ото які!”. Та й заведе якої-небудь такої чудної казки, то діти аж боки рвуть регочуться або пообмирають і пір’я з рук повипускають з переляку. Набридне казки плести, то баба і приказку таку втне, що діти аж лягають, хоч про те, як сусідки балакали: “Сестрий вечір добричко, чи не телятили мого бачатка”, хоч “Панас та Улас, та той парубок, що в вас та у нас, що він нашому святові Яким”, хоч як “дід покраяв заступом свитку та пришив до подушки відлогу,

та з того вийшли чудесні шаровари”. І чого не наверхзе баба! Діти все дивуються. “І де ви, бабо, видрали таких казок та приказок?” - “Е, голуб’яточки! Голова, як торба; що знайдеш, то й покладеш”. Ну, а вже, як почне баба про відьом, та про гроші заговорені розказувати, то дітиначе потатаріють: сидять та слухають. Каганець горить, моргає, вітер у комині так і виє, як голодна собака; кішка добирається до хліба на покуті - куди тобі! Ніхто нічого не бачить і не чує. І сама баба, як той соловейко, заслухалась своєї казки, аж очі заплющила. Не дай же, боже вітрові грюкнуть у двері або в стіну чим-небудь, або собаці шкрябнуть у двері - то-то ляку! Тільки баба одна нічого не боїться, - бо вона ж від цього зна. “Не бійтеся, діточки, ось я його прожену, що воно там таке”. Іде баба, “оченаша” прочитає, пошепче, сплуне, тоді тільки двері одчиняє, піде, обійде увесь двір, ще подивиться, які примітки на небі: чи ясні зірки - то то вже на мороз; чи моргають - то на вітер; чи з вухами місяць - то вже на люту зиму; чи ясна чумацька дорога, чи де змії огневий пролетить - усе примітить. Та то як ввійде в хату, то все дітям і розкаже. “І як ви, бабо, все знаєте й нічого не боїтесь?” - “Е, дітки! Я від усього знаю: і від звіря, і від злодія, і від грому й переляку. Та ще ось, бачте, в мене яка ладанка: там усередині зашитий святий лист. Це мені один чернець дав. Там усе прописано: і сон пресвятої богородиці, і наука господня, - так оце дуже помагає від усього, а найбільш спасає од наглої смерті. Так чого ж я боїтимуся?” І дивуються діти, і ладанку цілують, і здається їм баба за якусь неприступну скелю, що ніхто нічого їй не вдіє. А оце як підуть “святі вечера” (до вознесіння), та все бабство повилазить з хат на вулицю, бо то вже гріх тоді робить, лаяться теж не годиться, а жінкам без роботи та без лацки вже й не терпиться. Отоді баба чисто клад, вже так за нею й посилають. А баба й рада: як почне розказувати, так тільки вуха держи! І де в неї береться? Бог її знає, чи вона правду каже, чи, може, і підбріха потрошку, а тільки все так гарно та до ладу, що довіку слухав би. Як старим жінкам, то од писання, та про той світ, та про страшне судовище, та про усякі заговори од усякої причиеи і на людях, і на худобі. А молодицям уже так не того хочеться: тим вона приказки тулить та всякі теревені про дурних чоловіків та про цікавих жінок, а ті аж боки рвуть. Ідуть дівчата вулицею співаючи, потомляться та й підйдуть бабинця, а баба до них: “А що, мої чорнобриві, либонь похрипли співаючи? Сідайте, оддихніть, коло мене, старої, може й я помолодшаю”. - “І що ви, бабо! Хіба ж ви такі старі? Ви ж іще молодиця хоч куди!” - “Та вже ж! Молода та зелена, як у спаівку яглиця!” сміється баба з себе, а там зведе й на других баб, як там дід бабу

полобив, що у полонці втопив; або як баба полюбила молодого козака, а той її піддурив, а вона й показала йому гроші “у курничку під сішкою з панчішкою”, як баба питала солдата, що на війні робиться, та молила бога, щоб її синові кулі летіли у рот та лоб, бо солдат сказав, що як у лоб, то одскочить, а як у рот, то проглине; розкаже, чого то доля жіноча важка; як чоловіки посилали до бога сокола, щоб їм дав легку роботу, а жінки сову, та що та бісова сова й досі не долетить до бога, бо літа тільки уночі, а вдень спігне. Регочуться дівчата, а баба хоч і позіхає вже, та все плете, а далі годі: “Бо вже й балакать наввіщо!” - “Та ще трошки!” - “Ой діточки, буде мені через вас на тім світі те, що повісять бабу Терещиху за язик”. - “А ми, бабо, умолимо бога!” лашяться дівчата. “Хіба що! А що, дівчатка, це ви, іабуть, і забули, що в нас недалеко русалчин великдень, або там Купайла?” - “Та що ж із того, бабо?” - “Як що! Оттобі й на! А ворожить треба!”. І вже розказує баба та навчає, як приворожувать до себе хлопців, як вербу трусить, рака або леміш посеред вулиці закопувать, тирлича шукать та голову мить, приказуючи: “Тирлич, тирлич, десять хлопців поклич, з десяти дев`ять, з дев`яти вісім” - і далі аж поки дійде до одного, судженого.

Ні, це все нічого! А от як вип`є баба з кумою по чарці, так отоді послухайте! Сидять собі, куликають. “Пийте, кумасю!” - “Ні, вже ноги не потягнуть”. - “Та нічого: ця горілка не дуже гірка, і чарочка така іанісінька!” - “Та вже я доволі пила!” - “От які-бо ви! Пийте, сердечко!” - “Ну, вже нічого робить: давайте мені, щоб не було пені, ні вам, ні мені. Та дай боже, щоб усе було гоже, а що не гоже, направ, боже, щоб було гоже. Помершим душечкам царство, а нашим ворогам мерті часто, а тим, котрі живі, щоб головами наложили, а нам з вами на здоров`я”. Добре вип`є баба, хусточкою втреться, сяде й заведе свою музику. “Я від усього: і від пристріту, і від підвію, і від переляку! Я вмію і трясцю насилать, і крикливці; і причну нароблю таку, що нехей тільки зчеплять, то й знатимуть!” - “Ох, лишечко, кумасю, невже ж?!” Тоді тільки баба схаменеться та замовкне, бо бачить, що наговорила того, що й не слід.

Ну вже чи вміє баба болісті насилать, чи ні, а що сварку вміє зробити таку, що не приведи боже! Хоч яку дружну сім`ю, як схоче, розведе. Ну, та одначе й їй була приведенція така колись, що як дуже баба розбрешеться, то тільки нагадай, то й замовкне. От як це було. Був у нас чоловік, Степан Хоменко. Чоловік заможний; у його й хатина добра, і садочок, і пари три волів, і коні, і овечат трохи, та ще до того й судна половина, та тільки нікому було добра того приглядать, бо сини його померли, а оце померла й його

бабка Хівря. Зоставсь Степан із дочкою Христою, а вона ще невелика була. Ну, де ж дитині управитись одній! А він був чоловік гордий, такий недоступа, що його більш того, що боялись. А найгірше не любив він отих цокотух-сусідок, що не стільки помочі дають, як лазять по нишірках та по підрах у чужому хазяйству та язиком брешуть. А поміж бабами нікого так не лаяв та не дражнив Степан, як бабу Терещиху, бо він не вірив ніяким шепотам та наговорам; от худоба заслабне, чижінка занедужала, ніколи не покличе ніякої баби, а яка й сама прийде, то так пужне, що та мерщій навіткача. Отакий був чудний чоловік. А бабу Терещиху так у вічі й звав “брехливою бабою”, “бісовоб бабою”, “старою гавою”, або ще як інше. Оце де на беседі зустрінуться, і вона почне хвалитись, то він тільки візьметься за вуса (а вуса такі довгі, сиві, і голова сива, а сам такий бравий та кароокий, наче полковник який), погляне на неї пильненько та й гримне: “Годі, годі, стара собако! Не бреш, бо нудно й слухать!” То вже баба мусить мовчати.

“І що-то вони, прокляті баби, вигадують та морочать хрещених людей? Брешуть собачі баби, а ті дурні порозвісяють вуха й язика повисоплюють та й вірять! Отже ж мені нічого вони й не пороблять, бо я знаю, що то все брехня!”

Зоставсь Степан сам; нема хазяйки, дівчина, як та рибка, тріпоче, так тільки все не до ладу, а сусідок кликать не хоче. Ото й став думати, як би йому молодичку за себе взяти, щоб хазяйнувала. Іде раз із шинку, трошки випивши, та такий веселий та балакучий. Встріває його Терещиха. “Здоров!”-“Здорова, здорова,бісова відьма. Та не бійсь, чого це ти ховася?” - “Чого ж мені боятись? Я не боюсь тебе, Степане, хоч ти й дуже величний, бо я від усього знаю”. - “Бач, як бреше стара гава! А от не бійсь, не вмійш так зробити, щоб у мене хазяйка була”. - “Чом! Що даси - зроблю!” Так зраділа баба, що аж очі заблищали. - “Та мовчи, старе луб”я, бо нудно й слухать!” Сказав та й пішов, та й забувсь.

А баба не забула: так у неї в голові та думка й крутиться, мов чортеня перед утреною. Сидить баба дома, і вночі не спить, і од їжі її одбило, та все дума, та все дума. А далі як підскочить на лавці: “Ото яка я! А Мотрю Зубатиху й забула!” Одяглась баба й побігла - полетіла до Мотрі. А та Мотря та була собі удова - чоловік її втоп, свекра не було, жила вона собі сама із хлопчиком Гнатком; гарна була молодичка: чорнява, повновида, балакуча, та тільки щось ніхто її не брав, а їй дуже хотілось заміж. Ото прийшла баба до неї та й уговорює: “Він, сердешний чоловік, побивається; звісно - хазяйки нема, а худобка, а господа, а самому ніколи: треба то на судно, то на поле.

Христя ще мала, та й тії шкода: хто її навчить, хто догляне, хто заміж оддасть! Ти не дивись, що він сивий!” улеще баба, а та, цікава, й сама вже догадалася. “Та що ж, бабусю, хіба як сивий, то вже й похилий! Він мені найкращий над усякого парубка - такий бравий! Та я б з дорогою душею, та тільки от що. Хіба ж ви не знаєте, який він? Хіба ж він візьме мене? Та ще, по правді сказати, я його трохи боюсь!” - “І, дурненька! Ти мовчи, це вже моє діло: все до ладу буде, тільки б ти до мене добра була, як будеш Степанихою Хоменчихою”. Ото змовились. Ще й чорти на кулачки не б’ються, а Мотря з бабою біжать у ліс, зілля шукають, варять, п’є Мотря й голову мие, і рака закопує, а баба Степанові ворота переливає і слід його виймає - нічого не бере! Мотря сміється, а бабі й горя мало: вигадує знову, та вже й сусідкам порозказувала, що причарує Степана. А ті, сороки, одна по одній, та й довели до Христі. Приходить батько додому - плаче дівчина: “Ой, татуню, голубчику! Проклята Терещиха вихвалється, що вас приворожить якимось”. - “Та що ти там нісенітницю мелеш!” - “Ба ні, татусю! Терещиха хоче вас приворожить до Мотрі, до удови, щоб ви її взяли за жінку... Ох, горечко ж моє! Не беріть мені мачухи!...” Усміхнувся Степан, подумав трохи, узяв шапку та й каже: “Не бійся, доню! Нічого бісові баби не зроблять. Ось я піду їм дам, щоб не лякали мені дитину”. Та й пішов. А Мотря з бабою саме варили зілля, що на гробках з-під каменю накопали. Степан побачив у вікно, усміхнувся та й задумав подурить трохи баб. Увійшов у хату - баба зраділа, а Мотря аж побіліла. Здоровкається так приязно, заводить річ, щоб Мотря йому свого бичка продала. Ото, чи змовились, чи ні, і став Степан ходити щодня до Мотрі. А баба радіє! “Ще треба, мовляв, кажана з кажанкою достати, та в новий горщик посадить та постановить у комашню”. Видрав Мотрин хлопчик кажана із кажанкою, доп’яли десь новий, неторгований горщик, понавечувли дірочок, посадили кажана туди й кажанку, замастила, однесла Мотря на вигін, постановила в комашину кучу, сама шодуху побігла додому. Дожидаються третього дня. На третій день каже баба: “Біжи ж, Мотре, вже, мабуть, комашки обгризли їх, та пошукай між їх кісточками такий крющечок. Як найдеш, то тільки зачепи Степана та й буде твій”. Пішла Мотря, аж там лихо! Дітвора капосна розбила горщик і порозкидали кісточку. Вибрала Мотря якийсь крющечок, принесла. “Нічого, - каже баба, - ще треба його волосся достати та під комином пришмалить”. “Ой, бабусю, це вже я боюся! Робіть самі” - “Ну, нічого, я сама піду”. Звечоріло. Христя хотіла послати батькові у хаті, так він не схотів, ліг надворі. Опівночі прокинувся - місяць дивиться йому прямо в вічі - не спить Степан. А ніч, як день, хоч голки

вибирай, ані шелесне ніщо, собаки й ті замовкли, послули. Дивиться Степан на небо, згадує собі щось, аж ось чує - щось за коморою у бур'яні крадеться. Прислухавсь - нема нічого. Трохи згодом дивиться, якась тінь простяглась уздовж двору. Придивився - баба: "От, бісова личина! І чого їй треба? Ану, побачу!" Лежить, ще й хропе нарощне, а баба нишком-нишком підобралась таяк потягне його за волосину - як схопиться Степан, як крикне на бабу - та аж посатаніла - як зірве з старої голови очіпок, як почне кудовчить. Горечко бабі: попалась Степанові в лапи! Вже й царя Давида і всю кротість його поминала, і шептала, просилася, і молилася - нічого не помога: лупить, трохи з баби пір'я не сиплеться. Та взяв і запер бабу в комору. Вона вже його благала, щоб він хоч людям не розказував, так ні: на другий деньскликав усю вулицю, випустив її, уже він страмивії, з воріт такими буханцями випроводив, що вона ледве додому добігла. І довго баба сиділа дома і не бабувала! Ніхто не кликав, усі сміялись, та вже як занедужав Степан та помер, то тоді баба усім розказала, що це вона йому болість наслала. От і стали декотрі бабу боятись та слухать, а декотрі, а найбільше мужики, сміються та згадують бабі Степанові буханці. Та бабі нічого: отих-то вона й зве "іншими - необразованими". А колись Мотря стала їй виказувать, що вона не виворожила їй, так баба куди тоді - аж на стіну дереться: "Це ти, - каже, - дурна, сама так наробила. Де ж боже мій! Постановила у такому місці, де діти гуляються, вони й порозкидали кісточки, та й не знайшла того крючечка, якого треба - сама винна".

Отак одбрехалась баба: і повірили їй, і досі слухають її, і зають так, що тільки спитайтесь, де Терещиха живе, то й мала дитина засміється: "Хіба ж ви не знаєте? Онде хата поміж вербами та акаціями".

1884

У ШКОЛІ

Школа була ще зачинена, і дзвоник не дзвонив, а дівтора, проте, купчилась коло його, роєм роїлася і гула. Знати, щось стурбувало її або дуже зацікавило: куди не глянь, звідусіль біжать, лящать дзвінками голосами про якусь новину, і книжки дома забув, так порожньою торбиною й вимахує. Мішма йде дитяча розмова.

•Одарко, Одарко-о! Біжи швидше-швидше! - гукала купка дівчаток до білявої дівчини, що вивернулась з-за сусідньої ліси. Дівчина була з найдалшого кутка.

•А що трапилось?

•Тетеря!! Спехторь приїхав!

•Ну?! До нас? Де ж він?

•Та ні! Ще не до нас, а он у старій школі був учора, то там таке розка-а-зують! А сьогодні й у нас буде!

•Ну то що? Хіба ми його не бачили? Чи, може, скажеш, тітрадок не понаписували? Адже Зіна Василівна назбирали цілу гору!

•От тобі й бачили! Ти вже думаєш, як того бачили, то й цей такий само! Адже ж той умер!

•А це б то новий? Ох, лишечко!

•То ж то! А кумедний, дівчата кажуть, а клятий!

•Та вже клятішого навряд чи знайдеш за того, що був, та й то ... аби тітрадок нагорнув чималу купу на столі, уриється та й не баче, як і завдачу один одному покаже, як хто й підкаже, а часом і списати можна щось.

•А це-е-й вже не такий...

•А що?

- Там, кажуть, біга, як несамовитий! По всьому класі, до усячини чипляється, не посидить...

•Чи ти ба!

•Мотьку питає, з чого в неї сорочка ...

•Ай, дівоньки! А вона?

•Звісно, язиката, як одрубала: не з чого ж, каже, як з полотна. “А плаття?” - “А плаття в мене з байки”. - “А хустка?” - “Тернова!” Вилупив очі, покліпав-покліпав: “Харашо! - каже. - А полотно?” - “З прями”. - “А пряжа?” - “З прядива”. - “Прядиво?” - “З льону”. - “Харашо! А байка? - Мотька тільки плечима знижує... - А ситець, а сукно? Як сукно робиться?” Дівчата печуть раки: “Не знаємо! Не вміємо! Не бачили, бо в нашому селі не виробляють!” Він тоді як не витріщить до Марії Миколаївни, як не почне їй виговорювати, та так і сипле й сипле! Аж у класі сумно, аж школярам ніяково!

Тоді Зіна Василівна бачать - лихо та моргнули на Проценкового Митьку та на Кіндратенка Йвана, - то ті всилу- силу приперли усі тітрадки з учительської. Тільки ото розіклали по всіх столах та стільцях, аж він скік! - і

до їх!

Боже! Усі аж побіліли! Як один повскакували, інша дівчина й зачисатись не вміла, а Сергій Дударенко застряв під партою: ручка впала - лазив доставати.

А спехторь до їх: “Здрастуйте, деті!” Вони, як один: “Здрастуйте!” Боже ж! Як розсердився! “Што ви, деті, не знаєте, хто я? Як ви здоровкаєтесь? Хто я? Хто я? Хто я?” тика на перебір то одного, то другого. Вони полякались, сопуть, задні переморгуються. - Оце, мабуть, треба по - солдатськи, - шепоче Семен Клямка.

Уже ж тоді спехторь вичитував - вичитував, коренив - коренив: і “невежі, і неуки, і чурбани” - та все скоса на Зіну Василівну. І що б ви думали? Якраз на Семенове вийшло: себто до його треба здоровкатись: здоровія жилаєм ваше скоблагородіє. Ото, глядіть, і ви не забудьте, коли хочете лиха трохи збутись.

•Еге ж! Ну, а далі що?

•А далі! - от сміховина! Заставив Петра Нестеренка читать по книзі, а там було: “На плоту стоялі баби, все колотілі бельйо вальками”. Пита, що то значить. А Петро ка: наи забор повилазили старії женчіни, белую глину викачували. “Как?! Што за чіпуха? Для чево ж онє туди повилезлі?”

Петро ні в сих ні в тих: “Або я, ка, знаю?”

Він ще дужче: “Хто” ка, одветіт, што такое вальками? Вальки? Вальок?”

Одна дівчина каже: “Та оце в нас глину як вимісять, то викачують в такі кругляки, наче хлібчики”. - “Не так! Не знаєте!” І заходився сам розказувати: плів-плів, а сам о-такі косяки на Зіну Василівну подає.

Та ми слухали-слухали, а далі Каська Лемерівна, шпитонка, тиць руку в гору! Знаю, каже! Це, каже, по-нашому називається праник.

•Как праник? Сміюшся?

•Та ні, то так на його кажуть у нас: праник до прання, або прач.

•Ага! Прачки! Бельйо стірают! - тоді він трохи схаменувся.

Зіна Василівна стоять та тільки губи кусають, а далі кажуть: “Може, угодно посмотреть тітрадки?”

•Какія тітрадки? К чему ето! Зачем столько?

Зіна Василівна порозкладали ж так гарненько, купками, - оце чистописанія, оце арихметика, оце переложенія - куда тобі! Нічим не вгодиш! Кричить, кричить, а хто його зна й чоґо, нібито “нащо бумагу переводите, а діти не знають того, чоґо треба”. А найкращих тітрадочок так навіть і не подивився, - аж шкода: дурно старалися!

Завдав задачу: то наші хлопці бачать, що такий кип”ячий, швиденько так

вирішили, не вспів він і до краю дочитати, вже з половину руки вгору підняли. От же нагоди! Репетує, що не вислухали умовія, не повторили уголос, не сказали плану, не підждали його команди і - таке всяке, тую на його, навіженого! Неначе це письменна задача, а не ізусна. Знов коренив увесь клас, знов виговорював Зіні Василівні, що вони, бідненькі, аж у плач. А він тоді дверима хрьоп! Зачинився в учительській та біга - біга ...

-Хло-о-пці-і... їде! - розітнулось з-за купки дерев на горбку. Дівора, як горобці, враз шугнула до класу. Оповідачка з сусідньої школи перескочила через перелаз і вшилася поміж кущів коло школи, щоб побачити, як то воно буде. Дзвоник зателенькав ближче, і в хмарі куряви підкотила до школи бричка, де сиділа гостроверха постать у дорожньому балахоні, наче мрець, одноманітно сірожовтого кольору.

В шклі - нічирк! Старий Панько на широко розчиненій брамі пильнував інспектора, і тільки той поваживсь злізати, дід підхопив його під руки. У сінях дід так широко узявсь роздягати пана, що й сурдута було потяг разом з балахоном, за що й дістав "старого дурака", але далі не пішло, бо на дверях з'явилася учителька. Чорнява огрядна удовиця весело зирнула чорними блискучими очима, вітаючи гостя, і той іскрявий промінь насмішки різног одбивавсь на обличчях діда і пана: дід спік рака, а пан, що був вже надувсь і почервонів, як індик, - одразу аж збілів і змішавсь перед красунею. А вона, ще раз глянувши поуз пана на діда з бадьорою усмішкою, вже запрохувала у клас і разом питалася, чи не вгодно буде пройти в учительську спочити або чаю напитись. Жовтий мрець ожив, закланявся, заметушився, подибав з витягнуною шиєю і жваво з-під лоба бігаючими очима за привітною хазяйкою. Але дарма було очам бігати: гарні просторі сїни з чистими білими стїнами, знизу пофарбованими начорно, щоб діти не ялозили, з чистою пофарбованою ж діжкою для води, з бляшаними, блискучими, як срібло, кухлями та чистим рушником на килочку, мотузяні матки до витирання ніг та густі-часті вішалки для одежі, - ні за що було зачепитись начальницькому окові. Учительська мала й зовсім вигідний вигляд: шафи, повні книг та приладів до вчення, м'яка канапка, часи з веселим дзвоном, стіл, застелений білою скатертиною, з чайним посудом на йому, навіть квітки-вазони на вікнах, - усе аж блищало і здавалось тільки відповідною рамкою до тієї хазяйки, що так уміло все те опорядила.

- Распорядитесь, пожалуста, прозвонить на сбор, - сьорбаючи чай, промимрив інспектор.

- Для чого? Школа в сборе.

Інспектор тільки брови підняв: школа, що була повнісенька, німувала. Змішавсь трохи, допив склянку й почав чогось шпортатись у своєю портфеліку, а далі скочив, наміряючись іти в клас.

Учителька Олена Петрівна плавким рухом запросила його в старший клас, де готувалися до випуску. Але й дівтора не дрімала: мовчки чи пошепки вони вже змовилися вітати інспектора, що й Олена Петрівна не знала. Тільки що з'явилася начальницька постать у дверях, - як один, вже стояв і, мов солдати, вигукнув: "Здравія желяу, ваше високоблагородіє!" Олена Петрівна здивовано глянула на свою команду, але на її питаючий погляд привітними люблячими одказали їй старшенькі: мовляв, "не чіпайте". Інспектор був задоволений, наче його щось підсадило ще вище, мов накрохмалило, і він поважною ходою передибав через весь клас, став у передньому кутку і звелів читати молитву. Діти переглянулись, учителька махнула їм звичайним рухом, і вони доладно співали молитву; тільки хлопці не так гукали, як завше, та дівчачі голоски з остраху виробляли ніжну трель. Ще більш надувся пан, але милостливо кивнув головою і попрохав починати урок.

Спокійна й бадьора, Олена Петрівна почала, як і завше на свіжі голови, арифметику. Під впливом її оксамитного контральто обісмілилися й дівчата, і завдакча, химерним клубком кинена дітям, вміло й дотепно розплутувалась, крейда хвацько постукувала по великій дошці і за жавими викладками інспектор не міг допильнувати, як діти йому викладали, бо зараз же, як прохоплювалась яка дитина нешкільним вироком, - одразу ж і справлялася, й завдача розгорталася далі. Спинити не можна було так дружно і разом працюючий клас. Аж утомився кліпати очима інспектор, звелів перемінити. Витяг із свого портфеліка якусь книжку, сам прочитав нудним голосом маленьке оповідання і, завдавши теє саме написати "своїми словами", подався у другі, молодші класи. Там вже потроху гула дівтора, наче мухи в глечіку, але разом жажнулася й мовчки зірвалвся на ноги, коли побачили пана. Цей, що вже милостиво цідив "здрастуйте, діті", у відповідь почув якесь "мекекеке!" зморщивсь інспектор, наче оцгу закоштував, і з доктором витріщивсь на Олену Петрівну. Але вона мовчки весело сміялася очима проти його кислого погляду і - дивна річ! - він сам зараз задріботів, виправдуючи малечу: "А правда! Это ещѣ рекруты! Неуки!" Малеча навуїть з образою переглядалася: як же вони, второгодники, а їх прирівняли до звуковиків?! Ну, та хай йому!

Завели диктовку. Сам інспектор, не довіряючи нікому, заходив по класу,

проголошуючи слова з такими чудними наголосами своєї вологодської мови, що дівтора зразу переглядалася й між собою і допитливо з Оленою Петрівною, а далі якось оторопіла імов згубила щось, писала все “на одчай божий”. Хлопець коло дошки пік-пік раки, похапцем витирає, як хтось із товаришів піднімає руку на знак помилки, проминає слово, яке вилетіло з уст інспектора, далі поспішав уписати проминуле, наскакував на нове - і швидко дошка зарябіла такими візерунками та сивими хмарками на чорному тлі, що вже далі й садити літери було ніде, бо останнє слово прийшлося уже на ніжці дошки. Інспектор все міряв та міряв клас довгими ногами і, як ото кажуть, лев підхльоскує себе хвостом, хоча розсердитись, так він з кожним кроком наливався злістю.

-Что за безобразие! Довольно! Это у вас худший ученик?

Олена Петрівна спокійно, але без усміху дивилась.

-Нет, он неплохой ученик! - згордп отказала вона.

-Соберіте тетради!

Дежурний хлопчик скочив і миттю зібрав купу зшитків. Інспектор якось хижо ухопив свою здобич і поклав коло себе.

Того ж таки хлопчика од дошки викликав читати. Зовсім зажурений ішов він на своє місце. Тільки проходячи гланув на Олену Петрівну, і вона непомітно для інспектора погладила його по голові й глибоко заглянула йому в вічі. І дитина спанула виразом такої вдяки за цю ласку, що вже сміливо полізла на своє місце, вихватила книжку і вперлася очима в інспектора. Той підійшов, розкрив навмання і звелів читати. Дзвінкий альт зачитав одне з тих чаруюче ласкавих “вспоминаний детства” Ушинського, і весь клас одразу заспокоївсь. Так що коли доводилось продовжати, - діти на півслові радо підхоплювали і чепурно та виразно читали далі. Але пан супився: не до вподоби йому була ця стара книжка, і хоча діти радо переказували своїми словами гарно зрозуміли зміст, інспектор усе гдирав, - і книжка, мовляв, устарелая, и рассказы слишком уж наивные, і ученики злишком дозволяють себе коверкати язык”.

Олена Петрівна зауважила, що це ж ще не випускні, які повинні вже все докладно вимовляти по-руськи, але важне те, щоб вони розуміли читане і хоч як висловили його зміст. Куди ж тобі!

-Что же это? В каком государстве мы живем? Какие задачи преследует школа? Что это; малорусская сепарация заводится? Да, кстати, дети: где мы живем?

-У Кучугурівці!

Інспектор морщиться. Діти догадуються, що не так.

-У Таврії!

-У губернії!

-У Росії!

-Так, в России, Кто правит Россией?

-Государь император.. - задріботіли діти вивчений титул.

Перепитавши на ймення весь царський дім, інспектор учепивсь, як звали губернатора.

-Шталмейстер двора его величества, - і далі вигукнули діти, зрадівши, що зрозуміли, чого хоче пан.

- А что же это шталмейстер?

Одразу дітвора спотикнулася і переглядалася. Маленький, але жвавий і небоязкий Данько Чиж руку вгору.

-Штанмейстер ... ото значить главный майстер, што одбожу на царя шість...

Горе! Трохи не луснув пан сперсердя!

Даремне Олена Петрівна вмовляла його, що це ж дітям зовсім не може бути ні зрозумілим, ні потрібним.

-Этак они у вас ничего знать не будут! Пожалуй, они ни знамени, ни герба русского не знают!

Олена Петрівна тільки плечима знизил.

-Дети, что значит знамя?

- Знамя, - то солдатская корога! Как флаг!

- Ну да, вроде флага. А что такое герб? Герб что такое?

Але тут оніміла вся школа: такого мудрого слова ніхто не знав.

-Ну, когда никто вам до сих пор не рассказал, то я вам расскажу! - дуже притискаючи на окремих словах, почав інспектор.

-Герб - это символ... знак... ну... фигура такая...означающая... - плутаючи повів довге пояснення поважний педагог, але дітвора ніяк не второпала мудрих слів.

Аж упрів сердега, а діти все баранами дивляться. Пустився на приклади.

-Ну вот, видел ли кто-нибудь монету? Рубль, полтинник, пятак?

-Видели! - зраділи діти.

-А что на нём изображено?

-Написано! Напечатано! Вирізано словами й цифрами!

-Так, так! А на обороте?

-Хто зна, - квітка якась? - озвалася дівчинка.

-Орел! Орел! - визвалися хлопці (бо вміли в орлянку грати).

-Так, орел! А что же оно такое?

-Орел - птиця, тільки тут неправдешний, бо з двома головами. Того не биває.

-Ну-ну - не бывает! Двуглавый орёл - это герб византийский, а из Византии он перешёл к России. А всмотритесь - что у него в середке?

-Кишки! - прохопився якийсь дурник і зараз же засоромивсь. Яесь бистрооке поспішило на підмогу.

-А там верхівець, а під конякою гадина!

-Ну, вот-вот! Верховец на коне - это святой Георгий! А под конём гадина, змей - вот это и есть русский герб! Повторите!

-Гербросійський - орел, у серці його верхівець, кінь і гадина-змія!

-А-а, боже мой! Олухи! Дураки!

І оп`ять довге нудне проказування, що таке є герб.

Але якийсь хлопець обісмілювався й підняв руку. Інспектор не дививсь. Другі вже потихеньку підказали:

-Іван Кравченко хочет сказать!

-Ну-ну, что ты ?

-Ваше... Ваше... скоблагородіє! Я знаю, я імею герб!

І він витяг посріблений значок союзу Р.Н.

У Олени Петрівни здригнули брови. Але хлопець вже радісно простягав значок інспектору.

-Вот-вот-вот! Где ты взял?

-А міне Костя Полсвода дал: у їх аж три вдома єсть!

Але інспектор не слухав далі, а задоволено провадив лекцію про герби усякі: і імперські, і губернські, і повітові, поясняв, малював на дошці. Сонце вже обійшло школу й заглядало золотим скісним променем в другі вікна.

Дітвора аж мліла од утоми та голоду. Олена Петрівна, що безнадійно слухала ту лекцію, непомітно вийшла розпорядитись в учительську і звідти, хоч приглушений, вчувся брязкіт посуду, дзеленькання пляшок та чарок.

Насилу вгамувався інспектор: вуха мимохить дали вістку голодному шлункові, що в учительській куди цікавіше буде розмова. Він витяг із кишені годинник, а Олена Петрівна вже була на порозі й, привітно всміхаючись, запрохувала гостя.

А й радісно ж, хоч і захлялими голосами, співали хлопці молитву, а вже на прощальне вітання інспектора ревнули хто ввіщо: і "прощайте" і

”щасливо оставаться” і “час добрий”.

Треба було б повчити ще, але мимохить тягнуло до страви. Батюшка, учительша й спехторь сиділи за обідом. Батюшчині медові розмови, блискучі веселі очі та брови гарної удови, а ще більш чарочка та закусочка потроху вкоськали розлюченого пана. І вже не був таким різучим його голос, коли він доводив учительші, що повинна вона дбати найбільш за те, щоб у дітях розвинути патріотичний дух.

Хитра вдовиця вже помітила, що одлигло, і їй захотілося покепкувати трохи.

І ось, коли вже збирався од`їжджати інспектор і круг брички стояли батюшка, учителі і учительки з інших шкіл, що прийшли попрощатись, а разом і дізнатись, яке вражіння повезе інспектор і чого їм сподіватись, - коли він вже хотів розпочати свою прощальну орацію - Олена Петрівна, смиренно спустивши очі, підвела начеб резюме усіх його заміток, що робив у школі, і попрохала, щоб допоміг їй постановити краще науку патріотичну, надіславши наглядних пособій.

-Як то! - здивувався вже й сам.

-А так: изучать гербы по мелкой монете или по рисунку неудобно: красок там нет, а нужно бы эти гербы сделать покрупнее, из жести, что ли, и образцы флагов и знамен тоже. Не мешало бы и модели орденов, все в увеличенном виде, - о, тогда я ручаюсь за свою школу. Теперь же при всём старании, сознаюсь, не могу ничего!

-Да-да-да! Наглядное преподавание! Прекрасная мысль! Чудесно! И вы их будете вскорости иметь.

А присутні ледве здержувались од сміху.

-Да и как красиво будет выглядеть класс, украшенный щитами, гербами, флагами.

-Да-да-да!.. - лебедів зовсім розварений інспектор, усідаючись на бричку.

-Даю вам слово! Прекрасная идея! Прекрасная учительница! Учитесь у неё, господа!

А “господа” ледве на ногах встояли.

Не вспіла бричка зникнути з очей, як уся кумпанія так і гогонула і довго качалася од реготу.

А по селі скрізь полетіли крилаті звістки про начальницьку ревізію та про ті педагогічні реформи з бляхи та перкалю, що мали окрасити школу та насадити в їй патріотичний дух. І, боже! - чого-чого не нагородила гуляща уява наших цокотух! От тепер наше село, що вже не має колишньої забавки з

потайних мітингів, “проклинації”, газетних і словесних звісток про політичні події, жадібно пробавляється і цією новиною.

Плетуть казок, а втім - тепер так дійсність переплетена з казкою, так попередила її, що всякого сподіватись можна...

1909

Хвиля

Цілісінський день залицялося сонце до хвилі морської, та не подається красуня лукава: тільки що сонце багате золотом широко осипле її, - зараз і зникне, пірне в глибину, винесе перлів, вквітається ними і гордо несеться, сміється, од сонця дари не приймає: “Я кращі сама, каже, маю!” Даремне весь день закликало закохане сонечко до бережка хвилю - з піском гаряченьким погратись, об камінь старий поплескатись, - не слухалась хвиля прудка і далі тікала у море. Втомилося сонце, розсердилось, з сорому все зчервоніло, кинуло погляд сердитий востаннє на хвилю й сховалось за пишну рожеву завісу. А хвиля всміхалась, весела, рум'яна, в танку подружок молодих; всі вкупі до берега йшли спочивати: віночки перлисті зняли, повбирались в одяжу буденну на ніч і тихо балакали йдучи.

Аж ось, щось зробилося хвилі-красуні: уся затремтіла, назад подалася, голівку схилила на плечі сестриць-подружок. “Сестрице, чого ти? Чого?” запитали вони клопотливо. І знову підвелася високо вродлива хвиля, закинула гордо голівку і глянула сміливо в вічі тому, хто так їй спокій стурбував. А він, весь блідий од кохання, палко вдивлявся з високого неба у темне море. Не здержала погляду хвиля його: уся затремтіла світом кохання й схилила голівку свою соромливо.

-Чого ж ти? Чого? - запитали збентежені сестри; зітхнула лиш важко високими грудьми, всміхнулася вона - догадалися менші сестри, ласкаво й радісно стали вбирати молоду до вінця.

Вдяглася в шовкові зелені шати, перлистим вінком уквітчалась, а милий усю її сріблом осипав і шлях золотий простелив їй по темному морю.

Іде вона, йде, все бистріше-хутчіше, все важче-палкіше зітхають високі груди, і радісні сльози спадають на вид, і очі блищать од кохання. А милий покинув зірок-світилок, покинув боярина-хиару, спішить-посрішає назустріч коханці, схилився над саме море і манить її. Оступилися хвилі-дружки, і

одна лиш вона піднялася, а місяць облив її сяйвом, у серце їй навіть заглянув, блискучими всю поцілунками вкрив і тихо повів за собою. І хвиля співала, і хвиля зітхала, од щастя не бачила краю веселому раю. Дружки ж темноризі оддалю цікаво і несміливо йшли.

Не вечір, не два нетерпляче коханці чекали, поки те заздрісне сонце засне, і веселі-щасливі мерщій поспішали на любую розмову: з-за гір ясний місяць, а хвиля з морського глибокого дна...

Не день і не тиждень закохана хвиля гуляє, співає, од щастя осліпла, не бачить, що милий уже не такий, як колись. Пізніше й пізніше виходить на небо високий та заспаний, наче з похмілля, і дивиться чудно так - криво. А хвиля нічого не знає, співає, його дожидає до самої гупої ночі, вглядається пишно в гезет золотий та в білу перлисту піну. Даремне! Не хоче дивитися милий на пишну красу! І меркнуть грезетові шати, і піна перлиста збігає з чола, а хвиля все ходе, зітхає та погляду його шукає. І став одвертатись місяць од милої, - стане собі над горою, і що він там робить, не знає покинута хвиля, хоч дивиться пильно, гукає - даремне! І стала питати ревнивая хвиля, чого він од неї тікає, кого за горою шукає, чого він аж схуд і поблід і не дивиться в вічі, - так місяць всміхається та скоса погляне та й піде скривившись за гору, а ні, так загорнеться в темній хмари. Раз колись хвиля спіткала його (море заснуло було, і хвиля собі задрімала під каменем), місяць тоді крадькома з-за чорної хмари виставив срібні роги - когось виглядав. Порвалася вгору з питанням ревним розгнівана хвиля, а він і не глянув - пішов собі просто до скелі. Погналася хвиля за ним, а місяць над скелею став, моргнув на коханку лукаво, сказав їй: "Бувай!" І сховався за скелю високу.

Розгнівалася хвиля ревнива: одбігла назад, розгнівалася і кинулась просто на скелю, розлучницю злюю.

Розбилась краса водяная об камінь суворий, німий: віночок порвався, упав і розсипавсь, блискучії шати померкли, зім'ялись, слізьми залилась, заридала нещасна, із жалем назад повернулась у море! Ласкаво горнули її сестрички, і рибки її розважали - даремне! Сумна, все сумна походжає, то зрадника люто кляне, то поглядом його шукає. Питалася в вітра, а той, ненависний, лиш свище, - питала в зірок, а вони лиш моргають на неї, а його немає-немає. Десь зовсім подався і зник він з високого неба.

Темна, похмура, важкою ходою блукає по морю вагітна хвиля, прийшла до каміння, вдарилась, впала на його і б'ється, і стогне, і плаче... Вже треті півні проспівали, вже Віз покотивсь на край неба, як хвиля дочку на

каміннях знайшла і Мрія її нарекла.

Легенька, як піна, як місячний промінь, ясна, як хвиля, прудка, жартовлива вийшла з обіймів матері на берег плисконатий Мрія, а мати злегенька плескала - горнула дитину кохану, прибором гойдала та нишком навчала: “Лети, моя доню, лети над землею й водою, як вітер ти вільна, немає тобі перепону, лети і шукай того зрадника - батька ясного твого. Чаруй всіх красою, відряду давай нещасливим, щасливих же трошки дратуй, жаргуй з ними, тільки злегенька, гляди - не знущайся. Де ж зрадника, доню, якого побачиш - помстися за скривджених, доню: мерщій замани до мене в обійми тяжкі, і всім я їм щиро одячу за кривду, якої навчилися вони у свого різноликого місяця-пана. А його, а його найбільше шукай, моя доню, а знайдеш - на суд закличай”. І Мрія пустилася з ньою. Тихо на крильцях туманних угору звилася і скрізь понеслася над світом. Того причарує і тугу розважить, а другого сном налякає страшним і бавиться Мрія жартлива. Літала-літала по світу і чує: зірки гомонять, що скоро вже вернеться в темну небесну країну місяць ясний. Згадала дочка про скривджену матір, і вчулося їй, як стогне безщасна, прикута до дна. Зібрала всю злість, закуталась Мрія у темний, холодний туман і летить уже на зустріч батькові злomu, що в хмарі довго чогось забаривсь, чепуриться. Зорі аж нижуть очима повітря, моргають, тремтять - коханця свого дожидають, а вітер замовк - дожидає приказу, коли одхилити завісу. Стоїть дожидається Мрія. І ось розділилась завіса хмарна: молодий та блискучий, ласкавий та радісний він показався... Вклонились зірки, дрібніші сховались, як слуги перед паном, а більші осталися, вітають і любу розмову ведуть. Глянув направо, уліво по небові місяць, як добрий хазяїн (“Який же він зрадник? Який він лукавий, що мати казала?” думає Мрія), зирнув він униз, де Мрія у сивий тумани угорнулася, зирнув, усміхнувся ласкаво дочці своїй любій: веселкою сивий туман засіяв, заблищав, наче срібний - і злоба у Мрії пропала, забула вона свою ньоку: без руху, в нестямі, дивилась-дивилась на милого батька, і всі, хто любив її досі, усі задивилися з нею у купі на місяць ...

І місяць почав наближатись до доньки; гнав-розганяв тумани, розсовував хмари йому буйний вітер покірний - його челядинець, а зорі йшли чередою за ним. Тремтіла од радощів Мрія: “Не можу, не можу я вірити ненці! Люблю свого милого батька”, шептала. А вітер управивсь на небі, спустився, пішов спочивати в долину та, йдучи проз море, штовхнув попід боки дрімаючу хвилю. Кинулась хвиля, завилася, заплакала ревно сльозами гіркими. І вітер, злякавшись, помчався од моря, та, над землею летючи, нишком доніс

і до Мрії плач її рідної неньки. Зникла сльозою - росою впала на землю ніжная Мрія, і місяць здивовано скрізь оглядався, де ділося дитя його миле. А мати даремно лютує, і плаче, й благає, щоб швидше вернулась дочка, щоб помститись дала їй уволу. А Мрія блукає весь день по печерах, по нетрях, по лісу густому, в руїнах забутих або між камінням над морем сховає задумане личко своє і чекає лиш ночі. Вечір настане - знов піднімається Мрія угору і хоче у батька спитати, навіщо він матір ізрадив; та тільки що гляне з докором на тую красу - задивиться мовчки, уся заніміє, не вчує, як ніч та пролине, а ранок настане, - сльозою-росою розсиплється мрія, згадавши про матір, що дурно чекає її, в нетерплячці плеще об берег, то плаче, то стогне, то лащиться - кличе її, грізно кляне-проклинає...

Морське серце

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, аменший все далі та далі. І хвиля закохалась в відважному браті: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводнеє царство.

А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше ішов рятувати.

А старший боїться плисти: “Глибина, дума, згину ще й я з ним укупі!”

-Ой братіку милий! Ой братіку любий, рятуй! - З сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

-Нехай тебе бог порятує! - несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, - гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері в пишні коралі, а старшого брата риби й раки уцент рознесли, лиш серце ніхто не схотів і торкнути: таке було гідке оте полохливеє серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крадучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворущиться мляво та труситься, тіні од себе не має - прозоре. А море гидує тим серцем: на беріг його викидає, а там воно гине без сліду.